

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת צו ושבת הגדול, תשס"ט
מספר 803

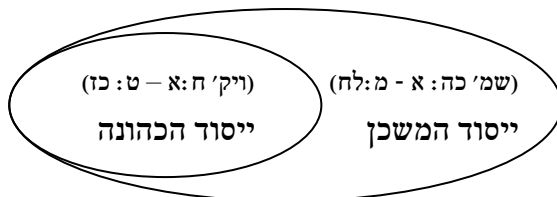
מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מוקדם שהוא מאוחר*

רש"י אומר בפירושו לויקרא ח:ב שהתיאור של הכנת אהרון ובניו לתפקידם בויקרא ח-ט קודם בזמן לאירועים שנזכרו בסוף ספר שמות:

קח את אהרן – פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן, שאין מוקדם ומאוחר בתורה... ואת **פר החטאת וגו'** – אלו הנאמרים בעניין צוואת המלוואים ב"וְאַתָּה תִּצְוֶהָ" (ראו שמ' כט:א-מב). ועכשיו ביום ראשון למלוואים חזר וזרזו בשעת מעשה.

לפי פירוש רש"י הכתובים מתארים שני מעגלי זמן, שאחד מהם חופף חלקית לאחר. המעגל הרחב מתאר את הקמת המשכן על כל מרכיביו ופירוט עבודת ה' שבו, והמעגל המצומצם מתאר את הכנת הכוהנים הראשונים לעבודתם במשכן החדש.

רמב"ן על אתר מתנגד נחרצות לפירוש רש"י:

קח את אהרן – "פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן, שאין מוקדם ומאוחר בתורה". לשון רבנו שלמה – ולמה נהפוך דברי א-להים חיים? ועוד, כי צוה בפרשת "בְּיֹם-הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן" (שמ' מ:ב) בכל הקמת המשכן ובלבישת אהרן ובניו ומשיחת כולם, וסיפר שם במעשה שעשה משה עניין ההקמה, ולא הזכיר באהרן ובניו דבר עד המקום הזה, ואיך הפריש ענין אחד בשתי פרשיות, ואיחר המוקדם? אבל הנכון שנאמר, כי נצטוה בהקמת המשכן בעשרים ושלושה באדר והקים אותו, וכאשר עמד המשכן על מעמדו, מיד קרא לו השם שהוא יושב הכרובים, וצוה אותו על מעשה הקרבנות, כל הפרשיות האלה שמתחלת ויקרא עד כאן – כי רצה ללמדו מעשה כל הקרבנות ומשפטיהם קודם שיקריב מהם כלל, כי יש בקרבנות המלוואים חטאת ועולה ושלמים, ולא ידעו כל דיניהם, רק מן הפרשיות האלה שהקדים לו – ואחרי כן אמר לו: **קח את אהרן ואת בניו אתו**, לזרז אותו בשעת מעשה במה שאמר לו מתחלה: "וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי" וגו' (שמ' כט:א).

רמב"ן סבור שכל המסופר בפרשת "ויקרא" ובפרשת "צו" נאמר ונעשה מן היום הראשון למילואים, שהוא כ"ג באדר. אך מה ייעשה בפסוק המפורש בשמות מ:יז: "וַיְהִי בַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּשִׁנְהַת הַשְּׁנִיית בְּאֶתְדָה לַחֲדָשׁ הַיּוֹם הַמִּשְׁפָּן", שממנו משמע שהתורה מתארת כבר בספר שמות אירועים מאוחרים מאלה שנזכרו בספר ויקרא?

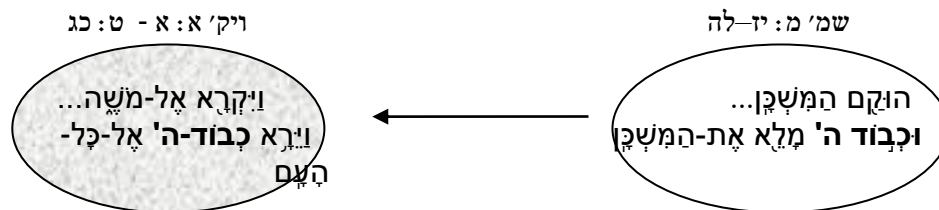
אכן, כדי לפתור בעיה זאת נאלץ רמב"ן לפרש שם שמפסוק י"ז ועד סוף הפרק מצוינת רק מטרת התהליך שתחילתו בכ"ג באדר, ואין נזכרים שם מעשים שנעשו באותה עת:

* בחודש האחרון יצא ספרו של ד"ר יצחק גוטליב, **יש סדר למקרא; חז"ל ופרשני ימי הביניים על מוקדם ומאוחר בתורה**, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן 2009.

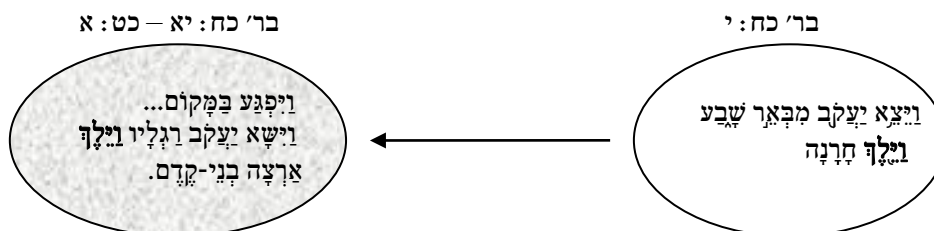
¹ ייתכן שרמב"ן השתמש בביטוי החריף הזה משום שאין מקור תנאי או אמוראי לדברי רש"י, כפי שעולה מעיון בספר תורה שלמה של מ' כשר, כרך כז, עמ' קטו ואילך.

ויהי בחדש הראשון באחד לחדש – על דעת רבותינו (ראו תנח' פקודי יא), הזכיר הכתוב שהוקם המשכן – לעמוד כן באחד לחדש הראשון, כאשר צוה (שמ' מ: ב), ואמר "וַיִּקֶם מֹשֶׁה אֶת-הַמִּשְׁכָּן" (להלן, יח) – לספר מה שעשה בהקימו אותו מן היום הראשון שהתחיל בו, שהוא עשרים ושלושה באדר (ראו ספרי במדבר מד). ולא הזכיר בכאן משיחת המשכן וכליו, ולא משיחת אהרן ובניו וקרבת המלוואים, כי לא עשה אותם עד שסיים כל ההקמה ונצטוה בהם פעם שנית: "קח את אהרן", כמו שמפורש בפרשת 'צו' (ח: ב). והנה המשכן וכליו לא נתקדשו לעבודה אלא במשיחה, כמו שנאמר "וּמִשְׁחָתָ אֶת-הַמִּשְׁכָּן וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בוֹ וְקִדְשָׁתָ אֹתוֹ וְאֶת-כָּל-כְּלָיו" (שם, ט). על כן פירוש "וַיִּעֲרֹף עָלָיו עֲרֹף לְחֶם" (להלן כג), "ויעל הנרות" (להלן כה) – כי עשה כן בזמנם, אחרי המשיחה; והנה הם כטעם: לעשות כן (ההדגשה שלי י' ב"מ).

אם כן, לפי פירושו עלינו להבין שפסוקי סוף ספר שמות אומרים שהקמת המשכן בכ"ג באדר נועדה להסתיים בכל הפעולות שנזכרות שם, ובירידת הענן על האוהל והשכנת כבוד ה' במשכן כפי שאכן אירע לאחר מכן: "וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל-כָּל-הָעָם" (ויק' ט: כג), שכן ירידת הענן בשמות מ: לד היא עתידית לפי דבריו: "וּיִכַס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּגּו' – יאמר, כי הענן יכסה (ההדגשה שלי) את האהל מכל צד, והוא מכוסה וטמון בו". כך אפשר לתאר את המבנה של הכתובים לשיטתו: בתחילה משרטטת התורה מעגל שמקיף את האירוע ומתחם אותו,² ואחר כך היא מביאה את הפירוט של הנכלל במעגל זה וממלאת אותו:

תקדים למבנה זה אפשר למצוא בתחילת פרשת 'ויצא', כפי שהראה רד"ק (בר' כח: י):³ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה – כן הוא מנהג הכתוב לקחת תחלת הדברים וסופם ומניח אמצעיתם, וכן "וַיִּקֶם וַיֵּלֶךְ אֶל-אֲרָם נְחָרִים" (בר' כד: י); – ולא הלך ביום אחד; וכן "צִמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה-קָמַח" (הו' ח: ז). והניח הפעולות האמצעיות, כי הולך הכתוב בספור אל הכונה.

כלומר הפסוק בבר' כח: י מתאר את היקף ההתרחשות מרגע שיצא יעקב מבאר שבע ועד שהגיע לחרן. ובהמשך, מפרק כח: יא ועד כט: א מתואר מה קרה בפרק זמן זה עד לסיום ההתרחשות.⁴ אלא שגם לפירוש רש"י יש תקדים מבני בספר בראשית – בפתיחת פרשת ויחי.⁵ בתחילת הפרשה מסוכמות שנות חייו של יעקב ומה עשה כאשר קרבו ימיו למות (מז: כח-לא):

וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עָשָׂר שָׁנָה וַיְהִי יָמָיו יַעֲקֹב שְׁנַיִם חֲמִיּוֹן שְׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמֵאָת שָׁנָה. וַיִּקְרָבוּ יָמָיו יִשְׂרָאֵל לָמוֹת וַיִּקְרָא לְבָנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם-נָא מְצָאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שִׂים-נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכִי

² לשיטתו, גם כל המתואר בשמות מ: לה-לח הוא הערה שבאה להסביר את משמעות ירידת הענן בעתיד לגבי משה ולגבי העם: ולא-וכל משה לבוא אל-אוהל מועד פי-שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את-המשכן. ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל ככל מסעיהם. ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד-יום העלתו. פי ענן ה' על-המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל-בית-ישראל בכל-מסעיהם.

³ ואולי יש בדבריו גם הסבר מדוע נקט הכתוב לשון עבר אף שאין כוונתו כלל לעבר. רש"י רואה בהליכה חרנה לא הליכה ממשית אלא ציון מטרת ההליכה: וילך חרנה – יצא ללכת לחרן. בניסוח הזה הסברו דומה להסבר שנתן רמב"ן לשמות מ: יז ואילך. אבל מדרש חז"ל בסנהדרין צה ע"א-ע"ב רואה בהליכה לחרן פעולה שנעשתה ונשלמה, ומה שמסופר בפסוקים הבאים הוא אירוע שהתרחש לאחר ההליכה: "תנו רבנן: שלשה קפצה להם הארץ, אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה... יעקב אבינו: "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה", וכתוב "ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש" ? כי מטא (כשהגיע) לחרן, אמר: אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו? ! בעי למהדר, כיון דהרהרו בדעתיה למהידר, קפצה ליה ארעא, מיד "ויפגע במקום".

⁵ יש לשים לב שאין כל חלוקה לפרשיות מפרק מו: כח, מן המילים "ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף". כך מתחברים למקשה אחת הירידה למצרים, המפגש המרגש עם יוסף, ההתייצבות של הבנים ואחריהם יעקב לפני פרעה, ארגון מגוריהם בארץ גושן ותוצאות הרעב הכבד לכלכלת מצרים ולערכים החברתיים שבה. כל זה מתחבר להשבעת יעקב את בנו לבל יקברנו במצרים. הסבר המבנה של תחילת פרשת 'ויחי' יבהיר גם מדוע אין פרשה פתוחה לפני פרשת ויחי, שכן אין בתחילתה עניין חדש אלא סגירת מעגל שתחילתו בעצם הירידה.

וְעָשִׂיתָ עִמָּדֵי חֹסֶד וְאֶמֶת אֶל-נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם, וְשִׁכַבְתִּי עִם-אֲבֹתַי וּנְשָׂאתֵנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתֵּנִי בְּקִבְרֹתָם וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֶעֱשֶׂה כְּדַבְּרֶךָ. וַיֹּאמֶר הַשִּׁבְעָה לִּי וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה יִשְׂרָאֵל עַל-רֹאשׁ הַמָּטָה.

אבל הפרק שאחריו, פרק מח, חוזר בבירור לתקופה מוקדמת יותר בחיי יעקב, סמוך לבואו למצרים. המפגש עם נכדיו אפרים ומנשה, המתואר בפרק זה, לא התרחש סמוך למותו, אף שיעקב מוצג כחולה תשוש וכבד רואי מזקנה, שכן הנערים בסיפור הם ילדים צעירים שמונהגים על ידי אביהם ובנקל עומדים בין ברכיו של הסב.⁶ אילו התרחש המפגש סמוך למות יעקב, כפי שעולה מהזכרתו אחרי האירוע הקודם, היה אפרים הצעיר גבר בן 20 שנה לפחות, ומנשה בוגר ממנו!⁷

נראה אפוא שחיי יעקב במצרים מתוארים בשני מעגלים חופפים חלקית, שעוסקים בשתי בעיות שונות שהעסיקוהו בסוף חייו בו בזמן.

הבעיה הראשונה התעוררה כאשר ירד יעקב למצרים. הוא חשש מתוצאות ירידה זו לגורל האומה, ורק בעידודו של ה' השלים אותה, אבל במצרים לא נח ולא שקט עד שהיה בטוח שאחרי מותו יוחזר למקומו בארץ המובטחת, וחזרתו תהיה סמל לבניו לבל ישתקעו לעד במצרים. לאחר שהוסרה הסכנה של השתקעות גמורה במצרים ואיבוד הזהות הייחודית לאומה, יש מקום לדון בייעוד של הבנים, ובמראה פני האומה שתורכב מכלל הכוחות והנטיות החבויים בהם. לכן נתן יעקב ליוסף אחיזה כפולה בתוך אחיו על ידי שאימץ את שני בני יוסף כבניו ודאג לברך כל אחד מבניו בראוי לו ובמה שישקף את עתידו.

אם נחזור לפרשתנו, נראה תופעה דומה. בשמות כה-מ יש שני רעיונות חשובים: הקדשת עם ישראל על ידי השראת השכינה בתוכו והקדשת אהרון ובניו לתפקיד הכהונה. שני הנושאים טופלו בעת מתן ההנחיות במשולב, אך בהגיע רגע הביצוע הושלם בספר שמות הרעיון הראשון שהוא העיקר, שכן רק מתוך שהשכינה שורה בישראל יש מקום לכוהנים משרתי ה'. לאחר השלמת העניין הזה חוזר הכתוב בספר ויקרא ומפרט את הביצוע המעשי של בחירת אהרון ובניו להיות קודש לה' כדי להדגים לעם מה משמעות הביטוי "ממלכת פְּהִנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמו' יט: ו), כפי שנדרש ממנו בעקבות השראת השכינה.⁸

יונה בר מעוז

המחלקה לתנ"ך ומפעל מקראות גדולות 'הכתר'

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

⁶ התמונה שצייר מברנדט למעמד הזה תואמת להפליא את התחושה שעולה מן הכתובים. הכתוב אומר שבני יוסף נולדו "בְּטַרְסָם תְּבֹאָה שְׁנַת הָרָעָב" (בר' מא:ג), וכשיוסף נפגש עם אחיו הוא מזכיר "כִּי-יָזָה שְׁנַתִּים הָרָעָב בְּקִרְבִּי הָאָרֶץ" (בר' מה:ו). ואחרי זה יורד יעקב למצרים וחי שם עוד 17 שנים.

⁸ לחיזוק תפיסתו של רש"י למבנה הכתובים יש להזכיר שיש תופעה ספרותית דומה שרווחת בספר בראשית. הכתובים מספרים את תולדות כמה מהדמויות הראשיות בספר זה בשלמות עד יום מותן, ורק לאחר מכן מדווחים על הולדת הדמות הבאה אחריה, אף ששנות חייה הראשונות חופפות את שנות חייה האחרונות של קודמתה. סדר עולם רבה, פרשה א, מסכם את יחסי הדורות הראשונים. לפי חשבוננו היה אברהם בן 58 במות נח. התופעה נכונה גם לשאר הדמויות שחיייהן נסקרו בקצרה בבר' ה' ובבר' י"א. אצל דמויות אחרות מות הסבים מסופר קודם להולדת נכדיהם אף שזכו לראותם, וכך יעקב היה בן 15 במות סבו, ויצחק ידע על היעלמות יוסף נכדו ונפטר רק עשר שנים קודם שירד יעקב למצרים לפגוש את יוסף האובד. לפעמים נכללים מעגלי חיים נוספים בתוך חיי הדמויות הראשיות, כמו תולדות קין בחיי אדם (בר' ד), תולדות ישמעאל בחיי אברהם (בר' כה: יב-יט) ותולדות עשו בחיי יצחק (בר' לו).